

ком поета-пророка. І все ж у монографії Тарас Шевченко не втратив рис живої людини, не перетворюється в мумію. У цьому заслуга передусім не закаламученого свіжого погляду Богдана Лепкого на поета, відсутність стилізації.

Висновок. Біографічне дослідження Богдана Лепкого зайняло гідне місце в шевченкіані. У ньому відображено бачення Тараса Шевченка дослідником початку ХХ ст., що пройняте глибокою національною ідеєю, виконане на високому естетичному рівні й здебільше доносить до нас живий образ великого Кобзаря.

Список літератури

1. *Братусь І.* Хто ж першодрукар України? // Педагогічні кадри. – 1995. – 8 лют.
2. *Братусь І., Коба А.* Новий погляд на наше педагогічне минуле // Українське слово. – 1997. – 6 лют.
3. *Братусь І.* Життєва концепція молодого вчителя мусить ґрунтуватися на міцній національній основі. Інтерв'ю з Оксаною Іваненко // Літ. Україна. – 1997. – 25 груд.
4. *Лепкий Б.* Про життя і твори Тараса Шевченка. – К.: Україна, 1994. – 120 с.
5. *Сверстюк Є.* Шевченко і час. – К.: Воскресіння, 1996. – 110 с.
6. *Братусь І.* Зоря генія. – Українське слово. – 1997. – 17 квіт.
7. *Братусь І.* Пошуки істини та краси. Проблема жанру історико-біографічної прози Оксани Іваненко. – К.: Нац. пед. ун-т ім. Михайла Драгоманова, 2000. – 172 с.
8. *Акімова А.* История и биография // Прометей: Историко-биографический альманах «ЖЗЛ». – 1966. – Т. 1. – С.347–353.

Стаття надійшла до редакції 02.09.02.

УДК 811.161.2'367.634

ББК Ш 141.14-22

Н.Ю. Ясакова, канд. техн. наук, доц.

СЕМАНТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦІЛЬОВИХ СПОЛУЧНИКІВ ПІДРЯДНОСТІ

Розглянуто семантику і функціонування засобів зв'язку предикативних частин складнопідрядного речення мети. Розмежовано цільові сполучники та омофункціональні одиниці, які не набули категоріальних ознак сполучника. Встановлено залежність між значенням сполучника і семантичною організацією поєднаних частин.

Складнопідрядні конструкції мети та наслідку виражають таку зумовленість, за якою у підрядній частині виявляється результат дії головної предикативної частини [1, с. 594]. Відмінність полягає в особливостях цього результату, його модальних характеристиках. Дія підрядної частини мети завжди є не реальною, а лише потенційною, бажаною, тобто має оптативну модальність, відображаючи цілеспрямованість, призначення дії головного речення [1, с. 594; 2, с. 366]. Дія підрядного речення мети – це потенційний результат умисної дії суб'єкта головного речення.

Усвідомлення мети як потенційної, а не реальної дії знайшло свій відбиток в особливостях сполучних засобів, які приєднують підрядні речення мети. Такі сполучники та їхні аналоги завжди мають показник гіпотетичності – частку **б (би)**. Найчастіше складнопідрядні речення мети поєднуються простими семантичними сполучниками **щоб (щоби), аби**. Г.І. Гамова, провівши дослідження синтаксичного вираження мети в сучасній українській мові, констатує активізацію вживання сполучника **аби** в газетних жанрах [3, с. 18].

Підрядна частина, приєднана цими сполучниками, може знаходитися перед і після головної предикативної частини. Наприклад: *Аби не було недоречних закидів, хибних здогадок, одразу напишу, що має означати кожен абзац* (В. Дрозд); *І дві вербички стали на сторожі, / щоб ту могилу час не зарівняв* (Л. Костенко). У разі препозиції підрядного в головному реченні може вживатися корелят **то**. Наприклад: *Щоб не всі кулі однаково проймалися вільгістю, то ночі для того обирав безросяні* (В. Земляк). Такий засіб зв'язку нетиповий для складнопідряд-

них речень мети тому, очевидно, що природнішою для мовця вважається постпозиція підрядного внаслідок більшої актуальності повідомлення про мету, ніж повідомлення про саму дію [4, с. 725].

Підрядна частина зі сполучниками **щоб** (щоби), **аби** може займати також інтерпозицію, знаходячись після компонента, якого безпосередньо стосується. Наприклад: *Народжений, щоб стати за офіру / оцій недовідомості смеркальній, / ти знаєш: дійова особа – серце / в цій героїчній драмі без кінця* (В. Стус). Така позиція підрядного мети зумовлена семантично і сигналізує про поліпропозитивність головної частини. Як відомо, у простому неелементарному реченні різною мірою зберігаються ознаки складного речення [5, с. 129]. У наведеному реченні підрядна частина відноситься до атрибутива, підкреслюючи його похідність від вихідного елементарного простого речення. Отже, первинним щодо наведеного буде речення: *Ти народився, щоб стати за офіру оцій недовідомості смеркальній, ти знаєш...* Максимальна конденсація семантики можлива у разі вилучення сполучника та послаблення предикативності інфінітива *стати*: *Народжений стати за офіру оцій недовідомості смеркальній, ти знаєш...* При такій трансформації предикат підрядного потрапляє у позицію, зумовлену валентністю іншого вторинного предиката, і виконує субстантивну функцію. Внаслідок віднесеності підрядної частини до вторинного предиката у складі головної зміна позиції підрядної в таких реченнях неможлива або викликає значні зміни семантики речення. Пор.: *Шептало старанно, щоб не виказати засмучення Степановим рішенням, жував скошену вранці траву...* (В. Дрозд) – *Шептало старанно жував скошену вранці траву, щоб не виказати засмучення Степановим рішенням*. Коли інтерпозиція підрядного не зумовлюється семантично, залежна частина може змінювати своє місце. Пор.: *Тут, щоб бути прийнятим до гурту, вимагалось тільки знання масних анекдотів* (В. Підмогильний) – *Щоб бути прийнятим до гурту, тут вимагалось тільки знання масних анекдотів*.

Л.О. Кадомцева вважає, що «поширення головного речення підрядним мети в єдиній конструкції складнопідрядного речення у переважній більшості випадків оформляється безпосередньо як поширення присудка головного речення» чи головного члена односкладної структури, рідше поширює предикативний центр опосередковано, стосуючись іншого члена предикативної одиниці [2, с. 367]. Присудок підрядної частини в конструкціях мети може бути виражений інфінітивом або формою умовного способу дієслова. Наприклад: *Вогняна хвиля зароджувалася в глибинах вовчого тіла, щоб вихлюпнутися на волю яскраво-білим, як звук близького пострілу, плменем*. (В. Дрозд); *Благословить статечно дід святкові страви, / щоб стало все, як і земля, благословенним*. (І. Калинець).

На особливу увагу заслуговують односуб'єктні конструкції з інфінітивом-присудком підрядної частини, оскільки деякі з них можуть бути трансформовані у прості речення зі складеним дієслівним присудком. Пор.: *Серпневі зорі / стрімголов летять до нас, / щоб стати осінніми квітами – / то наші зорі* (І. Калинець) – *Серпневі зорі стрімголов летять до нас стати осінніми квітами; Філософ підвівся, щоб поклонитися людям за таку честь...* (В. Земляк) – *Філософ підвівся поклонитися людям за таку честь*. У такому разі значення мети не експлікується сполучником. Інші односуб'єктні інфінітивні речення такої трансформації не допускають. Наприклад: *Так їй хочеться сліз, / щоб пролитися в злив, / щоб в обидві руки гарячі текли ручаї* (В. Стус); *Куліш силувався писати в офіційному дусі, щоб офіційною благонадійністю прикрити і покрити, врятувати неблагонадійну двозначність фактів, що він їх малює* (С. Павличко). Трансформація можлива лише в тому разі, коли підрядна частина поширює безпосередньо предикат головної частини. Здатність втягуватися до його валентної рамки і перетворюватися у вторинний адвербіальний предикат зумовлена семантикою і заповненістю валентних позицій основного предиката. Власне синтаксичним показником неможливості такої трансформації може виступати наявність давального суб'єкта [3, с. 10]. Л.О. Кадомцева зауважує, що подібна трансформація не можлива і при запереченні дії присудка [2, с. 370]. Наприклад: *А терпіння на пальцях ходить наче тінь, / аби у вічі не глянути, / аби не впасти в душу* (І. Калинець). За відсутності давального суб'єкта конструкція відноситься дослідниками до розряду простих із відокремленою обставиною мети [6, с. 137] або з відокремленими синтагмами, яким властива вто-

ринна предикативність [7, с. 30]. І.Р. Швець розглядає їх як прості ускладнені конструкції з обставинами мети, у яких «виразність, підкреслення мети дії досягається заміною безпосереднього зв'язку між дієсловом та залежним від нього інфінітивом посереднім зв'язком слова **щоб**» [8, с. 50].

Поділяючи думку вчених, які вирішальним фактором кваліфікації таких конструкцій вважають наявність підрядного сполучника, розглядаємо його як спеціалізований показник підрядної залежності на рівні складного речення, що протистоїть прийменнику як показнику підрядної залежності між членами простого речення. Уже сама наявність підрядного сполучника у структурі конструкції сигналізує про її складний характер. Можливість постановки сполучника **щоб** або його усунення слід розцінювати як трансформацію однієї синтаксичної структури в іншу [3, с. 24]. Крім того, конструкціям мети з підрядним сполучником властива особлива оптаивна модальність, якої немає в інфінітивах мети. Як наслідок, подібні структури не можна прирівнювати до їхніх синтаксичних синонімів.

Значення мети у складнопідрядних конструкціях може зазнавати деяких модифікацій: коли до складу головної частини входять слова зі значенням необхідності (**треба, потрібно, необхідно, слід**), гіпотетичність підрядної послаблюється [1, с. 595]. Наприклад: *Щоб справді усвідомити всю цю історію, треба відповідно народитися, тобто, сказати інакше, бути виродком...* (В. Підмогильний). У таких конструкціях уживаються сполучники тільки найзагальнішого, недиференційованого значення [9, 573]. Послаблення гіпотетичності підрядної частини властиве також конструкціям, побудованим за схемою **досить..., щоб**, головна частина яких називає достатню підставу для реалізації дії підрядного. Наприклад: *Досить було / Кармелюкові намалювати / човника / на в'язничій стіні, / щоб виплисти / на волю* (І. Калинець). У головній частині складнопідрядної структури можуть висловлюватися і недостатні або надмірні підстави для реалізації дії головної частини, що виражається за допомогою слів **мало, замало, надто, занадто** тощо та сполучників мети. У такому разі підрядна частина називає ірреальну дію. Наприклад: *...Напевне, / вже завелике стало літ провалля, / і вже межа себе переросла, / щоб винести бажання предковічне / по верикозних венах многоліть* (В. Стус); *Добробут села, щастя людей, занадто, зрештою, далека річ, щоб на неї можна було безпосередньо скерувати свою силу* (В. Підмогильний). Незважаючи на те, що слова на позначення достатності, недостатності, надмірності підстави у таких складнопідрядних реченнях беруть активну участь у побудові конструкції та вираженні семантико-синтаксичних відношень, не можна говорити про їхню власне сполучникову функцію.

Окрім семантичного відтінку наслідку, підрядні речення мети можуть мати і причиновий відтінок. Наприклад: *Сама пішла світ за очі – аби / знайти від тебе крихту порятунку* (Л. Костенко); *...Олесь оступився назад, щоб комісар його не вдарив* (В. Підмогильний). У такому разі до підрядної частини можна поставити і питання **чому?** М.У. Каранська стверджує, що сполучник **щоб** досить часто вживається у складнопідрядних реченнях для вираження причинової залежності, «коли причина має не дійсний, а уявний зміст» [10, с. 125]. Поширена контамінація причинового та цільового значень у складнопідрядних реченнях, оформлених сполучниками мети, зумовлюється природою цих відношень, їхньою спорідненістю. Разом з причиною мета сприймається як активне начало, що породжує дію головної предикативної частини. Пор.: *Учень виконав домашнє завдання, тому що хотів отримати високу оцінку. – Учень виконав домашнє завдання, щоб отримати високу оцінку.* У зв'язку з цим у більшості випадків підрядне речення мети допускає також постановку причинового питання. Однак у підрядному мети лише називається потенційний, бажаний результат, тоді як у підрядному причини описується реальний стан речей, що призводить до появи результату.

Особливу увагу лінгвістів привертають конструкції, оформлені за допомогою сполучників, що увібрали в себе показники причинового і цільового значень. Наприклад: *Не раз було у мене враження, що єгиптяни дивляться на мене поблажливо, а жєбрають тільки тому, щоб нещадно кпити з мене...* (Л. Палій); *Відколи їх пам'ятаю – вони сплять у різних кімнатах і, коли тільки можуть, намагаються доказати мені, що не розлучалися лише тому, щоб їхнє дитя,*

боронь Боже, не почувалось неповноцінним (С. Майданська). У курсі сучасної української літературної мови за редакцією Л.А. Булаховського фіксується вживання сполучників такого типу в складнопідрядних реченнях причини із запереченням, де **щоб** становить поєднання сполучника **що** з часткою **би** (б). Пор.: *Яків по хазяйству швендяє не через те, щоб йому хотілось, а треба комусь і за цим дивитись* (П. Мирний) – *Яків по хазяйству швендяє не через те, що йому хотілось би, а треба комусь і за цим дивитись*. Фіксуються також причинові конструкції з додатковими семантичними відтінками уявності, припущення, мети, де другу частину складнопідрядного сполучника становить **щоб** [11, с. 289]. На нашу думку, в обох випадках такі уживання зумовлені контамінацією значень.

Особливою семантикою вирізняються конструкції зі сполучним засобом **на те й..., щоб**, у яких майже нівелюється значення мети та акцентується відповідність, належність ознаки певному носієві [1, с. 595], її природність. Наприклад: – *На те ж воно, Господи, й літо, щоб плоди достигали* (Л. Костенко); *На те й душа, щоб так боліти, / Будити болем уночі, / Коли темнішає над світом, / Коли надія без свічі...* (Л. Талалай). Наявний також семантичний відтінок призначення. Підрядний сполучник мети в такому випадку вказує на закономірність, обов'язковість дії підрядної частини, оскільки вона є постійним атрибутом суб'єкта, названого в головній частині. Характерною для таких речень є еліптичність головної предикативної частини, в якій не вербалізовано буттєвий предикат. Установлення пропущеного предиката можливе лише в межах синонімічного ряду із загальним значенням буття.

У конструкціях, поєднаних за допомогою сполучників **щоб, аби**, між предикативними частинами можуть установлюватися відношення, близькі до сурядних, коли в них повідомляється про події, що слідують одна за одною, наприклад. *Та ти пройдеши, / щоб знову кануть / у темряві осінній, як воді* (І. Калинець); *Насторожені тремкі тіла зникають в темній хащі пристрасті, щоб з'явитися на іншому краю, для всіх замкнутими і відчуженими...* (С. Майданська). У такому випадку підрядній частині зі сполучником мети властива гіпотетична, але не оптативна модальність. Названа дія є не бажаною, а лише потенційною, такою, що може відповідати дійсності. Уживання цільового сполучника в такому випадку підкреслює взаємозв'язок подій, їх зумовленість, а не просте слідування одна за одною. Підкреслюється також невідворотність дії другої предикативної частини. Подібні речення властиві переважно художньому стилю мовлення.

На вираження загальноцільового значення зорієнтовано аналітичні конструкції, до складу яких входить синтетичний сполучник мети (переважно **щоб**), непохідний прийменник власне цільової семантики та вказівний займенник **той** у відповідній відмінковій формі. Найпоширенішим серед них є сполучний вираз **для того щоб**. Його прийменниковий компонент уживався в причинових аналітичних конструкціях (**для того що, за для того що**) з XVII – початку XVIII ст., виступаючи носієм причинової семантики [12, с. 126]. Пізніше прийменник **для** почав набувати значення мети і в сучасній українській мові є домінантою серед прийменників цільової семантики [13, с. 224]. Отже, носіями лексичної семантики в сполучному виразі **для того щоб** виступають одночасно прийменниковий і сполучниковий компонент, при цьому останній забезпечує можливість виконання граматичної функції зв'язку частин складнопідрядного речення. Оскільки прийменник **для** є непохідним і виражає загальноцільову семантику, вся аналітична конструкція характеризується високим ступенем абстрагованості значення і цілісності. Зближення **для того щоб** з власне сполучниками підтверджується тим, що ця аналітична одиниця переважно не розчленовується комою на письмі. Наприклад: *Для того щоб листки не в'яли, їх разом із зрізаними стеблами ставлять у невеликі колби з водою*. Завдяки загальноцільовій семантиці **для того щоб** може оформлювати й конструкції з послабленою оптативною модальністю підрядної частини, якщо в головному реченні вживаються слова зі значенням необхідності. Наприклад: *Для того щоб людина змогла піднятися до усвідомлення ідеї загального блага, потрібне усвідомлення морального обов'язку...* (М. Лук); *Для того щоб здобути доступ до українських шрифтів, потрібні були докази формального існування письменницької організації* (С. Павличко).

За тією ж моделлю «**непохідний прийменник + займенник + сполучник**» побудовані сполучні вирази зі значенням мети з **тим щоб, на те щоб**, які уживаються значно рідше, хоча теж мають загальноцільове значення. Наприклад: *І вирветься із мене птах, /і зрине до небес, / щоб тіло відпустило страх, / і з тим щоб я воскрес* (В. Стус); *Матеріальний світ створюється нами лише на те, щоб накопичуючи його, тішитися думкою, що ми такі були* (С. Майданська).

Г.І. Гамова зазначає, що «тенденція до точності оформлення цільового значення проявилася також у розширенні компонентів складених сполучників, як, наприклад, у випадку зі сполучником з **тим щоб**, який дедалі частіше вживається у формі з **тим розрахунком, щоб**» [3, с. 19]. На нашу думку, така диференціація семантико-синтаксичних відношень мети призводить до руйнування сполучного виразу та наближення всієї конструкції до нерозчленованих структур, оскільки повнозначному слову **розрахунок** властивий тільки відтінок мети.

Як компоненти сполучних виразів цільової семантики можуть уживатися й похідні прийменники мети **зادля, заради**, яким властивий семантичний відтінок присвяти [13, с. 224]. Наприклад: *...Хотів би кожну хвилину зробити віком – не ради біологічного існування, не ради праці, а задля того, щоб самому переконатися у доцільності чи недоцільності своєї поведінки* (Р. Іванпчук). Рідше сполучні аналітичні конструкції зі значенням мети творяться на основі простого сполучника **аби**, що пов'язано з його розмовним характером, на відміну від сполучних виразів, властивих в основному книжним стилям мовлення. Наприклад: *Німці усвідомлювали, що Шуляєв не має достатнього впливу задля того, аби здійснити все, що пообіцяв, і навіть не завдали собі клопоту відповідати на його епістолярні зусилля* (Т. Гунчак); *Не для того я викутив його з одного рабства, аби продати до іншого* (В. Земляк). Як свідчить останній приклад, сполучні вирази цільової семантики, як і всі сполучні засоби корелятивно-сполучникового походження, можуть розчленовуватися повнозначними словами, що послаблює, але не руйнує цілісність аналітичної одиниці, бо в системі української мови існують сполучники парної структури.

За дослідженнями Г.І. Гомової, у процес кон'юнктивзації залучається й похідний прийменник цільової семантики з виразним відтінком присвяти **в ім'я** [3, с. 19]. У нашій вибірці конструкції, поєднані сполучним виразом **в ім'я того щоб**, відсутні. Це можна пояснити тим, що відповідне значення виражається переважно простими реченнями з прийменниковими формами.

Малопродуктивною у складнопідрядних конструкціях мети є модель «**непохідний прийменник + займенник + іменник + сполучник**», за якою творяться сполучні вирази умови та причини. У дослідженнях, присвячених гіпотаксичним конструкціям мети, називається сполучний вираз такого типу з **тією метою щоб** [2, с. 368; 3, с. 19] та з **тим розрахунком щоб** [3, с. 19]. Такі одиниці рідко вживаються в мовленні через громіздку будову. Їх використання можливе в тому разі, коли повідомлювана в підрядному реченні мета є особливо важливою для мовця.

У ролі сполучника мети може вживатися поєднання обмежувально-видільних часток **тільки, лише (лиш)** і частки **би (б)** як маркера гіпотетичної (оптативної) модальності. Наприклад: *І проситься, і ридма никне ниць, / лиш би допасть до омани* (І. Калинець); *...Я ладна тобі ноги мити і косами витирати, лиш би ти творив...* (С. Майданська). Набуваючи гібридних ознак, сполучення часток бере участь у вираженні мети, особливо важливої для суб'єкта дії головної предикативної частини, виконує сполучну функцію, реалізуючи обмежувальне значення часток **тільки, лише**. У таких реченнях цільове значення ускладнюється суб'єктивно-оцінним елементом: у них повідомляється про готовність суб'єкта докласти максимум зусиль для досягнення чи відвернення (**тільки б не**) чогось [1, с. 596].

Синтетичні сполучники **щоб, аби** можуть виступати компонентом єдності ідіоматичного типу **замість того щоб**, яка бере участь у вираженні відношень заміщення. Наприклад: *Ти не встигла, і замість того, щоб закінчити на тоніці, зависла десь на субдомінанті...* (С. Майданська); *На жаль, українській критиці й науці в нашому столітті випало на долю здебільшого саме боротися за або проти чогось замість того, щоб аналізувати, теоретизувати й філософствувати* (С. Павличко). Інколи поєднання **замість того щоб** може розриватися вставними словами або реченнями. Наприклад: *Замість того, як це було б природно, нормально для ро-*

зуманк людей, щоб один обізнався зі справою, вдумався в неї і розв'язав її, потрібен, розумієте, цілий синедріон... (В. Підмогильний). Присудком підрядної частини в таких конструкціях може бути лише інфінітив. І.І. Дяговець, досліджуючи семантико-синтаксичну природу відношень заміщення, що виражаються в подібних структурах, прийшов до висновку, що їх можна розглядати тільки як з'ясувальні [7, с. 28]. Уживані в інших з'ясувальних реченнях сполучники **щоб**, **аби** у такому разі виконують функцію зв'язку та сигналізують про ірреальну модальність залежної частини. Дія підрядного речення не відповідає дійсності, оскільки заміщується дією головного. При цьому складнопідрядне речення завжди моносуб'єктне [14, с. 13].

Отже, залежним частинам складнопідрядних речень мети властива оптативна модальність. Бажаність реалізації дії підрядної частини викликає появу дії головної предикативної частини, яку її суб'єкт (переважно істота) сприймає як необхідну передумову здійснення своїх намірів. Модальна специфічність таких речень зумовлює семантику цільових сполучників та їхніх аналогів, які, як правило, містять показник гіпотетичності – частку **би** (**б**). Часто семантика мети у складнопідрядних реченнях зі сполучниками **щоб** (**щоби**), **аби** зазнає модифікації: відбувається послаблення гіпотетичності, втрата оптативної чи поява атрибутивної семантики. Прості цільові сполучники здатні виступати компонентами аналітичних синтаксичних конструкцій різної структури, які, виконуючи функцію зв'язку, не набули всіх категоріальних ознак сполучника як службового слова. Найбільша цілісність серед таких одиниць властива сполучному виразу **для того щоб**, який часто вживається у різних стилях мовлення. Носіями лексичної семантики в таких засобах зв'язку виступають одночасно прийменниковий і сполучниковий, рідше іменниковий компонент. При цьому можливість виконання граматичної функції зв'язку частин складнопідрядного речення завжди забезпечує сполучникова частина такої аналітичної одиниці.

Список літератури

1. *Русская грамматика*: В 2-х т. – М.: Наука, 1980. – Т.2: Синтаксис. – 709 с.
2. *Сучасна українська літературна мова*: Синтаксис / За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1972. – 515 с.
3. *Гамова А.И.* Синтаксическое выражение цели в современном украинском литературном языке: Автореф. дис. канд. филол. наук. – Х., 1989. – 24 с.
4. *Грамматика современного русского языка* / Под. ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: АН СССР, 1970. – 767 с.
5. *Вихованець І.Р.* Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
6. *Сухотин В.П.* Синтаксическая синонимика в современном русском литературном языке. Глагольные словосочетания. – М.: АН СССР, 1960. – 160 с.
7. *Дяговец И.И.* Проблемы системного описания синтаксиса целевых отношений: Автореф. дис. канд. филол. наук. – Ростов-на-Дону, 1980. – 32 с.
8. *Швець І.Р.* Синтаксичні функції інфінітива в сучасній українській мові. – Одеса: ОДУ ім. І.І. Мечнікова, 1972. – 57 с.
9. *Слинько І.І., Гуїванюк Н.В., Кобилянська М.Ф.* Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 1994. – 670 с.
10. *Каранська М.У.* Сполучники що, щоб і граматичні конструкції з ними в сучасній українській літературній мові. – К.: АН УРСР, 1962. – 136 с.
11. *Курс сучасної української літературної мови*: В 2-х т. / За ред. Л.А. Булаховського. – К.: Рад. шк., 1951. – Т. 2. – 408 с.
12. *Герасименко Д.Д.* Розвиток конструкцій з підрядними причини // Синтаксична будова української мови. – К.: Наук. думка, 1968. – С. 120–129.
13. *Вихованець І.Р.* Прийменникова система української мови. – К.: Наук. думка, 1980. – 286 с.
14. *Мюллер И.Г.* Синтаксические конструкции с союзными скрепами типа для того чтобы: Автореф. канд. филол. наук. – Томск, 1989. – 16 с.

Стаття надійшла до редакції 02.09.02.